

С. Б. Глибицька

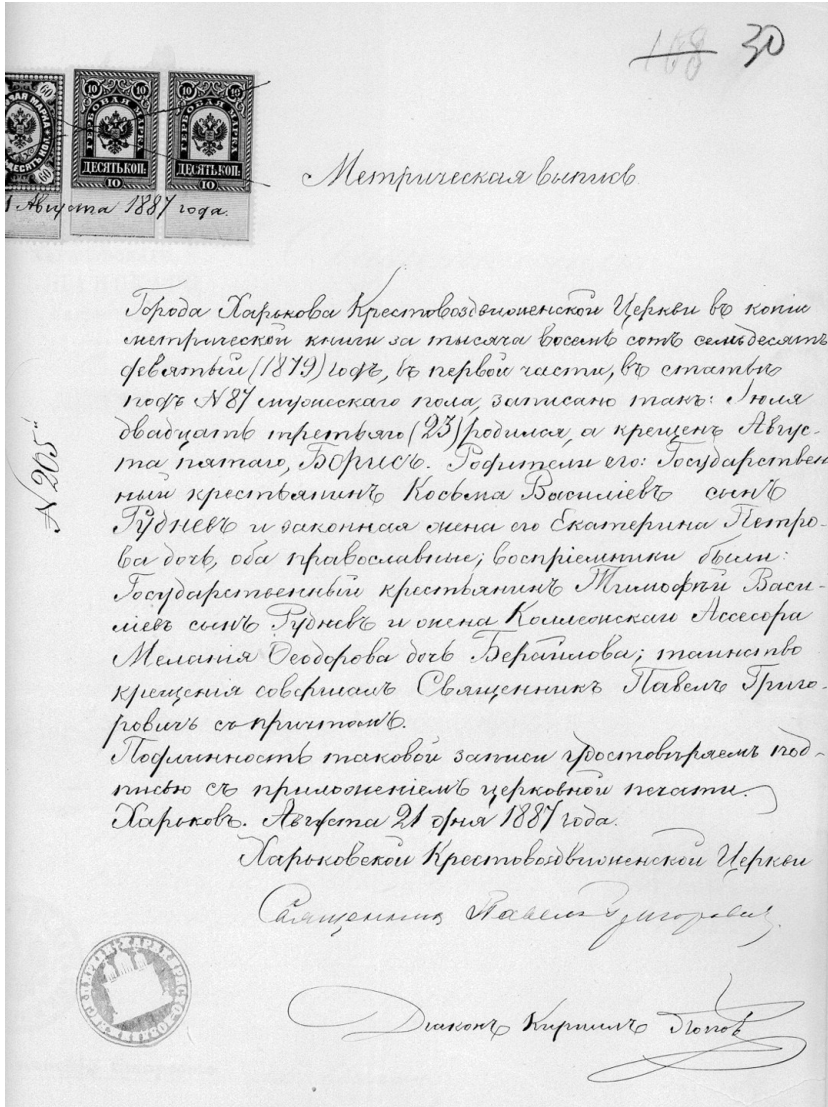
**БОРИС РУДНЄВ – ФОТОГРАФ МУЗЕЮ ВИТОНЧЕНИХ МИСТЕЦТВ
ТА СТАРОЖИТНОСТЕЙ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ,
ДИРЕКТОР ЛЕБЕДИНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ**

У харківському краєзнавчому просторі, на жаль, мало уваги приділено особистості Бориса Кузьмича Руднєва – уродженця міста Харкова, випускника Технологічного інституту (нині – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»), співробітника Музею витончених мистецтв та старожитностей Харківського університету, згодом – засновника та першого директора Лебединського художнього музею, який тепер носить його ім'я. Постає ця – багатогранна і, без перебільшення, героїчна – враховуючи те, як Борис Кузьмич під час громадянської війни рятував художні цінності, що були покладені в основу Лебединського художнього музею, а під час Другої світової зумів зберегти їх у період окупації Лебедина.

У 2006 р., старанням харківського краєзнавця А. Ф. Парамонова, вийшов щоденник Б. К. Руднєва «Дневник оккупации», який писався у 1941 – 1944 рр. [23], фактично, наприкінці життя автора. Також, завдяки шановному Андрію Федоровичу, на сайті «Откуда родом» розміщені як вищезгадані щоденники, так і спогади Б. К. Руднєва про харківське дитинство [5; 23].

Світл. 1. Борис Кузьмич Руднєв, студент Харківського технологічного інституту. Фото з сайту Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднєва

Світл. 2. Виписка з метричної книги про народження Бориса Руднева. Документ з особистої справи Б. К. Руднева у Державному архіві Харківської області (Ф-770, оп. 3, спр. 2559, арк. 30)

Світл. 3. Вулиця Мироносицька. Фото Б. Руднева з сайту «Откуда родом»

У 2019 р. у науковому збірнику «Культурна спадщина Слобожанщини» (число 41) була надрукована стаття співробітниці Лебединського художнього музею А. І. Подвезько «Роль Б. К. Руднева (1879 – 1944) у створенні та збереженні Лебединського художнього музею» [20].

Безперечно, матеріали, присвячені директорові Лебединського художнього музею, розміщені на сайті музею [19; 20]; там само можна прочитати його власні спомини про дитинство та щоденники часів окупації [23; 25]. Є стаття про Б. К. Руднева на сайті міста Лебедін [10], є дослідження про нього в сумських та республіканських виданнях [17; 19; 26]. Але про його перебування у Харкові сказано дуже коротко. Слід, здається, і нам, харків'янам, більш повно освітити його життя та діяльність у рідному місті, ознайомити з мистецьким подвигом Б. К. Руднева його земляків.

Борис Кузьмич Руднев народився 23 липня (5 серпня) 1879 р.¹ в м. Харкові. Про це свідчить виписка з метричної книги Хрестовоздвиженської церкви м. Харкова та інші документи, що зберігаються в особистій справі Б. К. Руднева у Державному архіві Харківської області [7, с. 30]. Його

¹ У ряді статей про Руднева наводиться інша дата: 15 (27) травня 1879 р.

батьками були державний селянин² Козьма (Кузьма) Васильович Руднєв та його дружина Катерина Петрівна Руднєва [7, с. 30]. Згодом батько став членом правління Товариства взаємного кредиту прикажчиків [12]. Родина мешкала на вулиці Мירוносицькій, 2 [12], де, як писав згодом Б. К. Руднєв у своїх споминах, він і народився. У хлопчика було четверо старших братів і сестер (і було б ще більше, якби інші не померли до його народження) [25].

У віці 3–4 років внаслідок падіння він пошкодив лікоть правої руки, і після невдалого домашнього лікування та пізно зробленої операції вона неправильно зрослася. Тому хлопець не міг цілком розігнути руку, і у подальшому через цю травму його не призвали на військову службу.

У 1886 р. Бориса віддали навчатися в міське приходське училище, але там він знаходився менше ніж півроку, тяжко захворівши віспою. Після одужання навчався у школі «Анны Васильевны Н.»³, де його підготували до вступу в Харківське реальне училище. У школі Н. Борис перебував 1,5 року, після чого в 1888 р. вступив до підготовчого класу Реального училища, а у наступному році – на перший курс. Навчання в училищі було формальним та «не привило способности к систематическому труду» [25, ч. 3]. Нерадісні спогади Руднєва про навчання в Реальному училищі можна прочитати на сайті Лебединського художнього музею [25, ч. 3]. Оскільки його оцінки по закінченню училища в 1897 р. були здебільшого низькими, він продовжив навчання у додатковому класі (1897 – 1899 рр.) – ймовірно, щоб покращити успішність (це йому вдалося [7, с. 33]) і мати змогу вступити до Технологічного інституту.

У ті ж роки, з 1889 по 1896 рр., в Харківському реальному училищі навчався майбутній художник Євген Агафонов [1], з яким Борис подружився на довгі роки. Руднєв пізніше, ніж Агафонов, закінчив училище, тому що двічі залишався на другий рік. (Ймовірно, тому, що часто і довго хворів – так було, як ми побачимо, і під час подальшого навчання в Технологічному інституті).

Після училища шляхи друзів на деякий час розійшлися.

Руднєв у 1899 р. вступив на механічне відділення Харківського технологічного інституту [7; 22]. Його навчання, з декількома перервами, тривало 17 років [7]. Причиною відрахувань з інституту було те, що через часті захворювання (грип, плеврит, абсцес шиї, струс мозку внаслідок падіння з даху) [7, с. 5, 13, 22, 24, 25] він не міг відвідувати лекції та своєчасно сплачувати за навчання. Також він пропустив декілька місяців занять

2 Державні селяни – соціальний стан у Російській імперії XVIII–XIX ст. На відміну від поміщицьких селян державні селяни вважалися особисто вільними, хоча (до скасування кріпосного права) і прикріплені до землі.

3 Можливо, у школі Никітіної – це прізвище без ініціалів, у числі інших керівників приватних шкіл, наводиться в книзі Д. І. Багалія та Д. П. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год)» (Харків, 1912, т. 2, с. 657).

*Світл. 4. Євген Агафонов та Борис Руднев.
Фото з сайту Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднева.*

в 1914 р., бо доглядав за хворим батьком, у якого був психічний розлад і який помер у тому ж році [7, с. 27].

Окрім невнесення сплати, Борис Руднев не міг своєчасно здавати екзамени та проекти. Неодноразово він писав прохання на ім'я директора інституту про відновлення, здавав велику кількість іспитів з пропущених предметів та креслень.

Слід також зазначити, що в 1901 р., будучи студентом 2-го курсу, «*брав участь в агітації серед товаришів під час студентських заворушень*» (у 1901 р.) [7, с. 4], і у подальшому кожного разу при відновленні в інституті повинен був брати в поліції довідку про благонадійність [7, с. 5, 17, 18].

У той час перебування в інституті строком не обмежувалося [32, с. 18], тому таке довготривале навчання було досить типовим.

У 1915 р., як екстерн, Руднев отримав практику при споруді казарм у м. Севастополі [7, с. 10]. А в 1916 р. нарешті закінчив інститут, здобувши спеціальність «інженера-технолога» [7, с. 10; 24]. Отримана спеціальність свідчить про успішне закінчення навчального закладу, бо в іншому випадку випускники ХТІ отримували лише спеціальність «технолога» [33, с. 17].

Товариш Руднева Євген Агафонов, який добре малював, продовжив освіту в Імператорській академії мистецтв (м. Петербург), де навчався з 1899 по 1907 рр. Він був учнем відомих живописців І. Є. Рєпіна, П. О. Ковалевського, Ф. О. Рубо [1; 14; 17]. Повернувшись до Харкова, молодий

Его Превосходительству Господину
 директору Харьковского Технологического
 института Императора Александра Третьяго

Харьковского
 Технологического
 института
 Императора
 Александра III
 1913
 № 1098

Студента 4 сем. мех. отд.
 Бориса Руднева

Прошение.

Прошу Вас, Ваше
 Превосходительство ходатайствовать перед
 Комитетом, вверенного Вам Инсти-
 тута, о предоставлении мне и представлении мне
 двух семестров, в течение которых я
 сдать все экзамены и проекты. Причиной,
 мешавшей мне правильно вести свои занятия
 были: 10го октября прошлого года я узнал
 о том, что сильно разболелся, что может засви-
 стовывать враг Института. С 28 августа
 прошлого года я заболел злокачественной
 лихорадкой, проболел более двух месяцев и подвер-
 гнулся операции шеи. Кроме того я обладаю
 следующими недостатками: ограниченной подвиж-
 ностью правой руки, благодаря неудачной
 операции - правая рука у меня сведена и
 поднимается лишь при черчении.

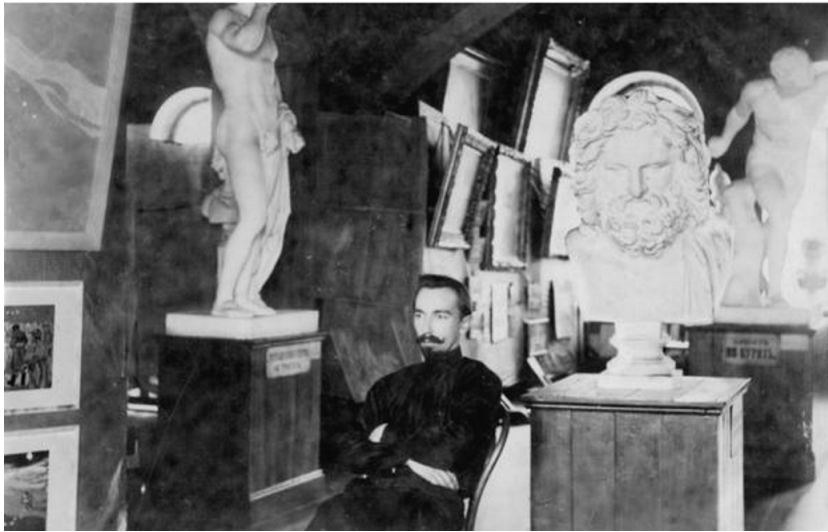
Отказано
 Руднев

Я не сдалъ succeeding экзаменовъ и проэктовъ
теоріи паровыхъ машинъ, регулированія хода дви-
лей, устройства паровыхъ машинъ, технологии
ловъ, металлобразнаго станкова, строительнаго
искусства, строительной механики, отопленія
и вентиляции, электротехники, паровозовъ и
заводскихъ машинъ. Въ маѣ мѣсяцѣ я могу
сдать четыре или пять экзаменовъ. Изъ
проктовъ въ настоящее время я закончилъ
Кранъ и мнѣ нужно сдать проекты
парового котла, паровой машинъ, турбинъ
проектъ моста, архитектурной проектъ и
главнѣй проектъ.

Борисъ Рудневъ

15 февраля 1913 года

г. Харьковъ Мирон
улица № 2

Світл. 6. Б. К. Руднев у Музеї витончених мистецтв Харківського університету.
Фото з сайту Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднева

художник активно долучився до мистецького життя міста. Брав участь у виставках Товариства харківських художників, відкрив та керував художньою студією «Голубая лилия» (1907 – 1912), заснував експериментальний театр-кабаре «Голубой глаз» (1909 – 1911), організував авангардистське об'єднання художників «Кольцо» (1911 – 1914) [1].

З 1907 р. Є. Агафонов та Б. Руднев не тільки продовжили тісно спілкуватися, але й, завдяки дружбі з Євгеном, Борис теж захопився живописом. Руднев був членом студії «Голубая лилия», брав приватні уроки малювання у свого друга. Агафонов написав принаймні три портрети Бориса Руднева, два з яких тепер прикрашають вхід до Лебединського художнього музею [17, с. 30; 20]. Цю студію відвідували і двоюрідні брати Руднева – Дмитро Гордєєв [17; 18] (у подальшому – відомий мистецтвознавець) та його молодший брат Богдан (поет, який увійшов до історії російської літератури під псевдонімом Божидар) [15].

З 1910 р. Борис Руднев почав працювати асистентом-фотографом Музею витончених мистецтв та старожитностей Харківського університету [18, с. 164; 19]. Сумський мистецтвознавець С. І. Побожій у своїх публікаціях помістив фотографії, де Борис Руднев знятий у цьому музеї. «Отчет Императорского Харьковского университета» за 1910 р. та найближчі роки не надає відомостей про прийняття Б. К. Руднева на роботу, але він міг бути позаштатним асистентом Музею. Навчатися фотографуванню

у нього були можливості і в реальному училищі, де на той час там вже був фотографічний апарат [8], і в Технологічному інституті, де навіть був фотографічний кабінет [34, с. 36 – 37].

Отримати роботу в університетському музеї Рудневу міг посприяти Дмитро Гордєєв, на той час – студент історико-філологічного факультету Харківського університету та учень Ф. І. Шміта, професора кафедри теорії і історії мистецтв Харківського університету, завідувача університетським Музеєм витончених мистецтв та старожитностей (у подальшому – відомий мистецтвознавець).

Оскільки закладу знадобився саме фотограф, зробимо невеличкий екскурс в історію фотоколекції і фотографічної справи у музеї.

У Харкові фотосправа почала розвиватися з початку 1850-х рр. [4], а перші альбоми фотографій потрапили до Музею в 1858 р. завдяки вихованцю Харківського університету, видавцю та меценату І. Є. Бецькому, який, окрім колекції картин, подарував Музею книжки з мистецтва, альбоми фотографій і гравюр [31, с. 19]. У подальшому колекції Музею поповнювалися фотографічними зображеннями різних старожитностей та пам'яток культури. При підготовці до XII археологічного з'їзду, який пройшов у Харкові в 1902 р., Попереднім комітетом з підготовки з'їзду було постановлено: «...поручить проф. Е. К. Редину приобрести фотографический аппарат...» [29, с. 101]. Після закриття з'їзду Є. К. Редін зробив майже 300 знімків з експонатів виставки, частина яких потрапила до видання «Альбом выставки XII Археологического съезда в городе Харькове» (Москва, 1903) [2; 31, с. 118]. Усі вони зберігаються в Архіві Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [3].

Важливість фотографування пам'яток мистецтва Є. К. Редін підкреслив у своїй статті «О значении фотографических снимков с предметов древности», вміщеній у матеріалах наступного, XIII археологічного з'їзду, який проходив у Єкатеринославі в 1905 р. [21].

Фотографуванням художніх цінностей займався і асистент Музею витончених мистецтв та старожитностей Стефан Таранушенко, у подальшому – відомий мистецтвознавець. Асистентом музею він став після закінчення історико-філологічного факультету Харківського університету в 1916 р. А до того, будучи ще студентом, разом з друзями, займався зйомкою харківських пам'яток. Читаємо в розвідці А. Ф. Парамонова:

«В 1911 году отец подарил Стефану фотоаппарат, благодаря чему мы сегодня можем увидеть изображения деревянных храмов Слободской Украины, народную мебель, ветряки, жилища... В доме по Москалевской, 48 [у цьому будинку проживав студент С. Таранушенко. – С. Г.] собирались друзья и приятели Стефана Таранушенко, особенно часто здесь бывали будущий основатель музея в Лебедине Борис

Світл. 7. Вид з дзвіниці Мироносицької церкви. Фото Б. К. Руднева з сайту «Откуда родом»

Руднев, основатель студии “Голубая лилия” Евгений Агафонов, будущий искусствовед Дмитрий Гордеев. Они носились с фотоаппаратом по Харькову, поднимались на колокольни, выезжали за город, снимали дома, людей, события» [13].

З фотодоробку Б. К. Руднева цього періоду відомі його знімки «Вид с колокольни Мироносицкой церкви», «Как в Харькове разбирают старую кирху»; «Начало улицы Мироносицкой, справа дом № 2, родительский дом» [5]. Коментуючи знімок «Вид с колокольни Мироносицкой церкви» у ретроальбомі «Харьков», А. Ф. Парамонов пише:

«Фотограф-любитель Борис Кузьмич Руднев, побывав на колокольне Мироносицкой церкви, сделал целый ряд фотографий Харькова. Несмотря на то, что снимок сделан любителем, он представляет интерес для восстановления картины старого города. На фотографии видны Николаевская и Троицкая церкви, Успенский собор и костел» [32, с. 61].

Ймовірно, на одній з таких фотозйомок на дахах будинків Руднев і отримав, внаслідок падіння, струс мозку [7, с. 24].

Що до Євгена Агафонов, то у 1914 р., коли почалася Перша світова війна, він, як військовозобов'язаний, був призваний до лав царської армії і зміг демобілізуватися лише по закінченні війни у 1918 р.

Після повернення до Харкова Агафонов деякий час брав участь у художніх виставках, керував майстернею малювання і живопису Пролеткульту, але на початку 1920-х років емігрував до США [1]. Руднев і через багато років буде пам'ятати «незабвенного друга дитинства». *«Где-то он сейчас, в далекой чужой стране, вдали от родины?»* – напише він у щоденнику в 1943 р. [23, запис від 24.04.43 р.]

Так сталося, що дружба з Євгеном Агафоновим (незважаючи на те, що згодом довелося назавжди розлучитися) визначила всю подальшу долю Бориса Руднева. Хоча у 1916 р. він нарешті отримав вищу технічну освіту, Борис Кузьмич вже йшов іншим шляхом і віддав все своє подальше життя мистецькій справі.

Працюючи в Харківському університеті, Руднев не тільки поповнював фотографіями творів мистецтва музейну колекцію, але й залучався до слухання лекцій Ф. І. Шміта. С. І. Побожій пише:

«Музееведческие штудии Ф. И. Шмита имели не только теоретический фундамент, но и практические последствия. Почти все его ученики (Д. П. Гордеев, Е. А. Никольская, К. А. Берладина, С. А. Таранушенко, Б. К. Руднев) работали в музеях» [16, с. 92].

Интерес до вивчення художніх пам'яток та старожитностей спонукали Руднева стати членом двох харківських товариств – історико-філологічного та епархіального церковно-археологічного [18, с. 164; 19]. Борис Кузьмич брав участь в експедиціях, організованих професором Ф. І. Шмітом. У дослідженні С. І. Побожія «Борис Руднев: "... я повинен почати якесь нове справжнє життя"» [19] наводиться фотографія, де Руднев відзнятий під час експедиції до Закавказзя в 1916 р. разом з іншими учнями Ф. І. Шміта – О. О. Нікольською та Д. П. Гордєєвим.

Світл. 8. Євген Агафонов. «Біла роялю». 1904 р.
З колекції Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднева

Неодноразово Борис Руднев брав участь і в експедиціях по Слобожанщині, у тому числі по Лебединщині, обстежуючи церкви, а після революції і під час громадянської війни – садиби і маєтки, рятуючи художні цінності. Ці пам'ятки ставали експонатами Музею витончених мистецтв та старожитностей:

«У звіті музею красних мистецтв за 1918 р. С. Таранушенко відмічає, що від Б. Руднева та професора М. Сумцова “прийняті на схоронність колекції старовинної зброї”. Крім оригінальних творів, до музею надходили копії, фотографії, негативи. Так, від Б. Руднева була придбана колекція фотографій середньоазійських килимів, вишивок, тканин» [18, с. 165].

Борис Кузьмич не тільки збирав, досліджував та фотографував твори мистецтва, але й сам малював (у Лебединському художньому музеї збереглися кілька його картин). А ще мав музичні здібності: грав на гітарі (як це видно із споминів про нього) [18, с. 163; 19], на роялі (одна з картин Агафонова, де зображений Борис Руднев, має назву: «У рояля»). Також – про це свідчить його щоденник – вмів настроїти рояль, що у скрутні окупаційні часи іноді давало хоч якийсь заробіток.

Як бачимо, це була людина широко обдарована та освічена, і внутрішні творчі сили та любов до мистецтва змусять його під час громадянської війни (а згодом – і під час фашистської окупації) взяти на себе відповідальність за спасіння художніх багатств, що могли бути знищеними.

Йшов 1918 р., у Харкові панував справжній голод. Будучи одруженим, Борис Кузьмич турбувався про те, як прогодувати і свою дружину. Саме тоді його сестра Варвара Демченко, яка мешкала у Лебедині, запросила брата до себе, бо там відчувався відносний добробут. Так, влітку 1918 р. подружжя Рудневих опинилося в Лебедині.

Але навкруги панував розбій та знищення художніх цінностей, вирувало полум'я пожеж, яке могло остаточно згубити ті твори мистецтва, які ще залишалися у кинутих поміщицьких садибах.

І Б. К. Руднев, разом зі ще однією освіченою людиною – Юрієм Івановичем Базавлуком, який невдовзі очолить у Лебедині повітовий ревком, почав рятувати все, що було можливо врятувати [18, с. 165]. Ці рейди були здійснені

«у покинутих господарями поміщицьких маєтках Лебединського повіту (графів Капністів у Михайлівці, Анненкових у Бобровому, Красовських у Куличці, Бразолів у Рябушках, Хрущових у Лихвиному). Найбільше ж вдалося врятувати з садиби Капністів у Михайлівці. І зроблено це було вчасно, бо пізньої осені 1918 р. двоповерховий палац згорів повністю. Вдалося вивезти художні меблі з цінних порід дерев, порцелянові вироби, чимало першокласних картин: портрети

гетьманів Петра Сагайдачного, Павла Полуботка, його дружини та синів, Данила Апостола, князя М. Г. Рєпніна, поміщика О. А. Іваненка, графа В. О. Капніста та багато інших мистецьких творів, що зараз складають красу і гордість музею» [20].

У серпні 1918 р. у Лебедині повітовою управою була влаштована Перша виставка української старовини. На виставці демонструвалися вишиванки, ткання, малярства, убрання, які надали зі своїх колекцій графиня В. В. Капніст, В. К. Демченко, О. А. Красовський та інші колекціонери. Був укладений каталог виставки [9], де у передмові Лебединська управа висловлює подяку усім, хто надав експонати, С. А. Таранушенку, уродженцю Лебедини, який читав для учителів лекції з українського мистецтва та брав безпосередню участь у влаштуванні виставки та складанні її каталогу; дякує *«і всіх інших, хто так чи інакше виявляв співучасть в організації виставки» [9, с. 2].*

Ймовірно, серед цих інших був і Б. К. Руднев, бо, коли Лебединська управа вирішила слідом за виставкою створити музей, саме він і очолив цей заклад. Було виділене приміщення – кілька кімнат у колишньому будинку купця Миколи Кононенка (нині там знаходиться Лебединська середня школа № 5, пл. Соборна, 35) [6], де з 20 листопада 1918 р. Борис Кузьмич почав утворювати експозицію майбутнього музею. Ця дата і вважається днем його заснування. Відкрився же Лебединський художньо-історичний музей імені Т. Г. Шевченка (так він спочатку називався) 23 березня 1919 р. [20].

Колекція музею продовжувала зростати:

«Крім скарбів із панських палаців, музейну колекцію поповнювали прості люди. З різних куточків Лебединщини надходили вишивки, ікони, стародруки, археологічні знахідки, зброя тощо» [20].

Характерним є епізод з так званою «Полуботчишиною сорочкою», тобто сорочкою, яка належала дружині гетьмана Полуботка. Про цей експонат (спочатку виставки XII археологічного з'їзду, у подальшому – Лебединського художнього музею) детально розповів у однойменній статті С. А. Таранушенко:

«Сам оригінал сорочки після виставки XII археологічного з'їзду повернувся до власниці у панський дім у с. Михайлівку. Того ж 1918 р. панський дім у Михайлівці з усіма зібраними в ньому добірними й дуже цінними колекціями пам'яток мистецтва пішов димом. Децю – в тому числі «Полуботчишина сорочка» – не згоріло, а пішло по руках. «Полуботчишиною сорочкою» хтось зацікавився і дістав її в одного з мешканців села Михайлівки; далі вона попадає до рук С. А. Лубка. Ним, у січні чи лютому 1919 р., вона була доставлена разом з старовинним українським килимом панського типу в Лебедин до щойно

Світл. 9. «Полуботчишина сорочка».
З колекції Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднева

організованого музею. Тут сорочка була виставлена в кімнаті килимів (пришита до одного з них) і пробула до кінця червня 1919 р., коли під час розгрому музею зникла невідомо куди. На щастя, сорочка завчасу була зафотографована Б. К. Рудневим...» [27, с. 136].

Як бачимо, у ті неспокійні роки і сам музей страждав від розбійних нападів мародерів.

У 1920-ті рр., разом з С. А. Таранушенком, який у ті роки був одним з керівників Українського комітету охорони пам'яток культури, директор Лебединського художнього музею Б. К. Руднев, міський діяч М. А. Грищенко та голова райвиконкому Ю. І. Базавлук здійснювали поїздки в маєтки Кеніга (с. Білка), Капністів (с. Михайлівка), Анненкових (с. Боброве), Хрущових (с. Лихвине), Глазенапів (с. Василівка) [28, с. 100–101], де обстежували церкви та хати, брали їх на облік.

З ініціативи С. А. Таранушенка, 17 жовтня 1927 р. у Лебедині була заснована районна комісія з охорони пам'яток культури і природи. Очолили її три вищезгадані особи. Вже в перші місяці своєї діяльності вони встигли зареєструвати і перевірити стан усіх пам'яток району, намітили найперші заходи щодо їх збереження. Особливу увагу було приділено обстеженню та збереженню маєтку Хрущова в с. Лихвине та садибі Залевських у Лебедині, де в 1859 р. бував Т. Г. Шевченко, архітектурної пам'ятки середини XVII ст. – Миколаївської церкви, «Могили гетманців» у Лебедині [28, с. 101–102].

У 1930-ті рр. колекція музею, завдяки зусиллям директора, продовжу-

Світл. 10. Сергій Васильківський. «Зимовий вечір».
З колекції Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднєва

вала поповнюватися. Так, до нього потрапила низка творів Сергія Васильківського – 15 робіт, одна із яких – неперевершений етюд «Зимовий вечір» [36].

Б. К. Руднєв не тільки збирав нові експонати, але й розширив коло діяльності музею: він організував невеликий актив для вивчення історії Лебединщини, особисто проводив краєзнавчі лекції. Крім того, з початку директорства його зобов'язали проводити заняття для учнів Лебединського технікуму механізації і тракторних курсів. А ще вів у середній школі № 7 креслення та малювання [17; 23, 5.09.1941 р., 13.11.1941 р.]. (Таким чином, виявилася затребуваною і його технічна освіта.)

Музей, між тим, зростав і двічі змінив адресу: з 1932 р. переїхав у будинок колишньої міської управи (нині – приміщення пожежної частини, вул. Тараса Шевченка, 93), а в 1939 р. – у будинок колишнього головного лікаря Лебединського повіту К. О. Зільберника [6]. Там, за адресою: площа Волі, 17, він знаходиться і тепер.

У 1937 р. художньо-історичний музей отримав статус державного закладу і був перейменований на Лебединський державний художній музей (мабуть саме тоді й «загубилося» ім'я Т. Г. Шевченка, яке музей носив до того часу) [20; 36, с. 210]. У зв'язку з новим, державним статусом фондова колекція значно збагатилася за рахунок надходжень з Української картинної

Світл. 11. Б. К. Руднев у Лебединському художньому музеї. 1941 р.
Фото з сайту Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднева

галереї (м. Харків) та Музею образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна (м. Москва). І коли до Лебединського музею приїздили представники інших столичних музеїв, щоб забрати найцінніші експонати, на їхньому шляху завжди ставав директор [19].

Проте – мабуть, у зв'язку з тим, що музей вже не був історичним, – у 1940 р. з його експозиції була вилучена старовинна зброя (реквізована міліцією з формулюванням «щоб не була використана для контрреволюційної діяльності»), а у 1941 р. – церковний хрест часів Івана Грозного (XVI ст.), Євангеліс часів Єлизавети Петрівни (XVIII ст.), а також пістоль саксонської роботи XVI ст., які були передані до Центрального історичного музею в м. Києві (нині – Національний історичний музей) [36, с. 210]. У вигляді компенсації за вилучені предмети Лебединський художній музей отримав із Київської бази Управління мистецтв чотири живописні роботи художників О. Кричевської, Ю. Садиленко, І. Лося, А. Кобцева [36, с. 210].

Перед початком війни у музеї вже налічувалося до 1000 експонатів [20].

Але грянула війна, фронт наближався до Лебедина. Довго не було ніяких вказівок щодо евакуації музею. Проте, була вказівка перед приходом німців знищувати важливі споруди Лебедина. Б. К. Руднев пише у той час у своєму щоденнику:

«9.10.41 г. ...горел весь зал железной дороги, мукомольная мельница и керосиновый склад. Были взорваны и горели еще лесхоз, электростанция, почта и радиоузел. Такое разрушение непонятно. Для того, чтобы уничтожить, например, радиоузел и почту, где взорвали телефонную комнату, достаточно было перебить аппараты, не разрушая зданий...» [23].

Були у міської влади задуми знищити і музей. Б. К. Руднев пише:

«2.09.41 г. Я никак не могу понять, если нельзя эвакуировать музей, то почему его нужно уничтожить? Какую материальную помощь он может оказать немцам, даже если произведения русского искусства попадут в Германию, вместо того, чтобы быть уничтоженными. Не заставят ли относиться с большим уважением к нашей культуре, а ведь среди экспонатов музея есть уникальные вещи» [23].

Дослідник С. І. Побожій підкреслює:

«Була у місцевої лебединської влади думка знищити музей, якщо його не вдасться евакуувати, але на шляху цього страшного задуму знову став Руднев» [19].

Директор музею хвилювався: що ж буде далі, якщо місто займуть німці? Б. К. Руднев пише у щоденнику:

«25.09.41 г. Меня беспокоит брошенное на мои руки государственное

имущество. Как мне сберечь хотя бы самое ценное?» [23].

У місті, між тим, панувало мародерство. Воно продовжилось і при німцях, які захопили Лебедин 10 жовтня 1941 р. Спочатку жорстокі грабежі, які здійснювали самі жителі міста, бентежили директора музею більше, ніж поява німців. Руднев пише великими літерами:

«О, БЕДНЫЕ ЛЮДИ БОЛЬШОГО ГОСУДАРСТВА! ЭТО ТОТ ЗВЕРИНЫЙ ЛИК, КОТОРЫЙ ЧУДИЛСЯ ДОСТОЕВСКОМУ!» (26.10.41 р.).

Проте, незабаром і фашисти показали свою істинну суть:

«2.12.41 г. <...> приговорили к расстрелу 10 коммунистов, арестованных накануне и помещенных в подвал городской управы. <...> Отведены они были к сосновой посадке в самом конце Червленовской улицы и там расстреляны. Потом была им выкопана общая могила».

«20.02.42 г. Евреи должны, согласно приказа коменданта, носить желтую шестиконечную звезду. Еврей, встреченный в городе без звезды, подвергается расстрелу. <...> Запахло средневековьем».

«3.12.41 г. В феврале были расстреляны все лебединские евреи. <...> Всех их было 29 человек».

Б. К. Руднев намагався врятувати від знищення німцями і місцевими варварами своє дітище – музей.

«Найцінніші твори він заховав на горищі, дещо закопав у садку, а на їх місце у експозицію помістив другорядні речі. Та все-таки чимала кількість високохудожніх робіт залишилося на очах. Висіли на стінах полотна Л. Лагорію, В. Максимова, С. Васильківського, С. Светославського... І от, щоб врятувати музей від розграбування, Борис Руднев відкриває його. Ось як пояснював він згодом у доповідній записці мотиви своїх дій: “З встановленням німецької влади у місті виникло питання – відчиняти музей чи залишити його зачиненим. Вважаючи, що з зачиненого музею, який не контролюється громадськістю, тобто відвідувачами, легше буде проводити вилучення, я вирішив відкрити його...”» [19].

Було багато випадків, коли німці намагалися щось з музейних експонатів забрати або купити:

«26.03.43 г. Днем Музей посетили двое немцев. Один из них оказался большим любителем вышивок и просил продать ему две вышивки из принадлежащих мне лично, которые оформляют шевченковскую выставку. Я решительно отказал ему (хотя крайне и нуждаюсь в деньгах), чтобы не было разговоров, что директор Музея продает какие-то вещи».

«3.06.43 г. Сегодня меня поразил слух о том, что немцы могут забрать из Музея несколько лучших вещей. Принял меры для спасения наилучшего. У меня дома спрятаны Ван-Гоijen, Савицкий, Хверье, Райт, Молинари и Шарлем. Я снял с экспозиции 5 этюдов Васильковского и один этюд Серова. Переменил несколько портретов (Боровиковского и Тропинина) и уберу кое-что из русского фарфора».

«4.04.43 г. Днем в Музей заходили вымогатели картин – пока отбиваюсь репродукциями, лично мне принадлежащими, чтобы не давать музейных вещей».

Дуже турбувало Бориса Кузьмика не тільки збереження музею, але й питання, як врятувати дочку Аллу від вивезення до Німеччини:

«19.06.43 г. Носятся слухи, что будут забирать еще другие годы, в том числе и 1927-й. Следовательно попадет и Алла. Сердце холодеет и сжимается. А ведь ей нет еще и 16 лет. Готовлю заявление приемочной комиссии с просьбой оставить при мне мою дочь, кот[орую] я обучаю специальному уходу за музейным имуществом. Поможет ли?»

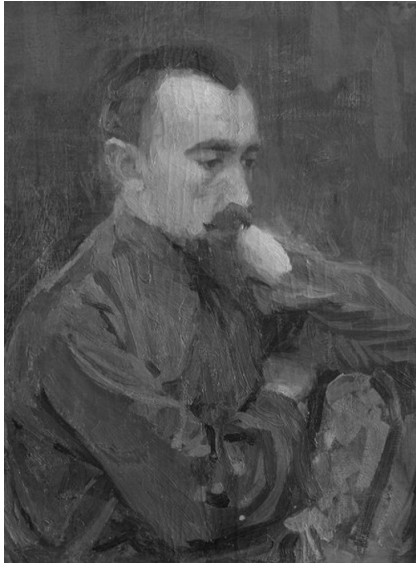
На щастя, це прохання було враховано і дочку залишили. Щодо музейних цінностей – на них продовжували зазіхати. Німцям

«впали в око унікальні меблі з карельської берези, хотіли забрати – пощастило, бо викликали у Німеччину якраз того, хто цього домагався. Та німці все одно створили комісію по вилученню художніх цінностей з музею, і тільки визволення Лебедина завадило здійснити їх наміри щодо вивезення колекції до Німеччини» [19].

Визволення Лебедина, яке сталося 19 серпня 1943 р., врятувало музей – німці вважали його *«очень хорошим для такого маленького городка»* [23, 8.8.1943 г.].

За свідченням нинішнього директора музею А. А. Гельмінтінова, *«втрати колекції за період окупації склали менше 1%»* [6]. А, між тим, Б. К. Рудневу прийшлося виправдовуватися перед місцевим керівництвом в тому, що під час окупації відкрив музей. У листі до начальника Сумського облвідділу мистецтв І. Петренка Руднев писав:

«В своем докладе Вам – «Лебединский музей в тяжелые дни немецкой оккупации», я очень многое опустил, что пришлось переживать. Ведь неподалеку от Музея, на этой же площади была разгромлена районная библиотека, а через один дом от нас уничтожен богатейший музей Фельдшерско-акушерской школы, переведенный из Сум. Оба учреждения погибли, потому что остались без присмотра. Чтобы я не дежурил в Музее, в конце октября грабители под дом моей квартиры вечером положили пучок сена с двумя десятками

Світл. 12. Євген Агафонов. «Портрет Бориса Руднева». З колекції Лебединського художнього музею ім. Б. К. Руднева

винтовочных патронов, вылили бутылку бензина и подожгли. Можете представить, с каким чувством я пошел дежурить в Музей! А февраль – март 43 года, когда была 3-х недельная смена властей. А 18-ое августа 43 года, когда наши выбивали немцев из города и 6 снарядов разорвалось на площади перед Музеем. Конечно, вылетела половина стекол. В это время мне пришлось составлять с окон на пол под стену фарфор и др. В результате всех этих переживаний я и нажил болезнь сердца, которая, вероятно, сделает меня инвалидом в 64 года» [19].

Після звинувачень і потреби виправдовуватися здоров'я директора музею, і без того розхитане, значно погіршилося. Щоденник свідчить, що з квітня 1944 р. Борис Кузьмич вже не міг покинути свою оселю через

недуги. Окрім хворого серця, дошкуляли болі у животі – позначилися переживання і життя надголодь. Наприкінці 1944 р., 11 грудня, Руднева не стало.

І коли померла людина, яка по-лицарськи відстоювала свій музей,

«те, чого боявся Руднев, все ж сталося, але не під час окупації, а у післявоєнний період, коли музей втратив величезну частину своєї колекції. Експонати із лебединської колекції вилучалися й передавалися на користь інших більших музеїв в Києві, Харкові, Полтаві та Сумах» [6].

Від 1964 до 1997 рр. це вже навіть був не самостійний музей, а філія Сумського художнього музею. 1997 р. нарешті він знов став Лебединським міським художнім музеєм. І, за словами А. А. Гельмінтінова, попри усі вилучення експонатів,

«колекція Лебединського музею й досі вражає ... [та] виросла до понад 2400 творів мистецтва» [6].

Пройде майже стільки ж років, скільки тривало життя засновника та першого директора музею, і його подвиг буде належним чином оцінений: 23 травня 2008 р., рішенням сесії Лебединської міської ради Лебединському міському, художньому музеєві було присвоєно ім'я Б. К. Руднева [10].

А Харків, рідне місто Бориса Кузьмича, може пишатися тим, що саме звідси, з художньої студії Євгена Агафонова, з Музею витончених мистецтв та старожитностей Харківського університету і почався подвижницький шлях нашого шановного земляка.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонов Евгений Андреевич // Искусство и архитектура русского зарубежья. URL: <https://artz.ru/menu/1804681482/1804682769.html> (дата обращения: 10.11.2020).
2. Альбом выставки XII Археологического съезда в городе Харькове / под ред. Е. К. Редина. Москва, 1903. 25 с., 56 л. фотогр.
3. Архів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. (Зберігаються 289 фотографій, зроблені Є. К. Редіним.)
4. Блюм Г. П. Заметки к истории харьковской фотографии // SFW. URL: <https://sfw.so/1148872981-zametki-k-istorii-xarkovskoj-fotografii.html> (дата звернення: 11.10.2020).
5. Воспоминания о Харькове (Борис Кузмич Руднев) // Откуда родом : [сайт А. Ф. Парамонова]. С прил. 3-х фотографий Б. К. Руднева: Фото Б. Руднева с новой колокольни Мироносицкой церкви; Руднев зафиксировал, как в Харькове разбирают старую кирху; Начало улицы Мироносицкой, справа дом № 2, родительский дом. URL: <https://otkudarodom.ua/ru/vospominaniya-o-harkoveboris-kuzmich-rudnev> (дата обращения: 16.11.2020).
6. Гельмінтінов А. А. Лебединський міський художній музей імені Б. К. Руднева : Історія створення музею // Лебединський художній музей ім. Б. К. Руднева. URL: <http://artmuseum.lebedyn.org/muzej/pro-nash-muzej/> (дата звернення: 17.11.2020).
7. Дело канцелярии Харьковского технологического института императора Александра III о студенте Борисе Кузьмиче Рудневе // Державний архів Харківської області. Ф. 770. Оп. 3. Д. 2559. 40 л.
8. [История Харьковского реального училища] // Харків: люди, події, дати. URL: <https://www.facebook.com/kh.ljudi/posts/494949534250533/> (дата звернення: 30.03.2021).
9. Каталог Першої виставки української старовини. Лебедин : Тип. Когона, 1918. 20 с.
10. Кравченко В. І. Руднев Борис Кузьмич // Лебединщина в іменах. URL: <http://lebedyn.org/2018/01/20/rudnyev-borys-kuzmich/> (дата звернення: 10.11.2020).
11. Музей – живий діалог з історією // Лебединський художній музей ім. Б. К. Руднева. URL: <http://artmuseum.lebedyn.org/2018/06/21/muzej-zhyvyj-dialog-z-istoriyeyu/> (дата звернення: 10.11.2020).
12. Общество взаимного кредита приказчиков : [член правления: Козьма Васильевич Руднев] // Весь Харьков : адрес. и справ. кн. на 1906/07 гг. 1-й год изд. Харьков, 1906. С. 214; Руднев К. В. – Мироносицкая, 2 // Там же. С. 306.

13. Парамонов А. Ф. Москалевская улица : № 48 : дом Фёдора Штардика // Откуда родом. URL: <https://otkudarodom.ua/ru/no-48-dom-fyodora-shtardika-paramonov-harkov> (дата обращения: 11.11.2020).
14. Півненко А. С. Агафонов Євген Андрійович // Енциклопедія сучасної України. Київ, 2001. Т. 1. С. 140 з фот.
15. Півненко А. С. «Голуба лілія» // Енциклопедія сучасної України. Київ, 2006. Т. 6. С. 110.
16. Побожий С. И. Из истории украинского искусствознания : Феномен Харьков. унив. школы искусствознания // Собор лиц : сб. ст. / под ред. М. Б. Пиотровского, А. А. Никоновой. Санкт-Петербург, 2006. С. 86–95.
17. Побожій С. Невідоме листування Д. Гордєєва і Б. Руднева // Сумська старовина : зб. наук. пр. / Сум. держ. ун-т. Суми, 1996. С. 28–32 : іл.
18. Побожій С. І. Розвиток мистецтвознавчих традицій на Слобожанщині // З історії українського мистецтвознавства / С. І. Побожій. Суми, 2005. С. 162–183.
19. Побожій С. І. Борис Руднев: «... я повинен почати якесь нове справжнє життя» // Україна : Наука і культура / Нац. акад. наук України ; Т-во «Знання» України. Київ, 1993. Вип. 26–27. С. 366–378 : іл.; Те саме // Лебединський художній музей ім. Б. К. Руднева. URL: <http://artmuseum.lebedyn.org/2018/01/31/borys-rudnyev-ya-rovnyen-pochaty-yakes-nove-spravzhnye-zhyttya/> (дата звернення: 2.11.2020).
20. Подвезько А. І. Роль Б. К. Руднева (1879–1944) у створенні та збереженні Лебединського художнього музею // Культурна спадщина Слобожанщини : зб наук. ст. Харків, 2019. Число 41. С. 70–76; Подвезько А. І. Борис Руднев: життя присвячене музею // Лебединський художній музей ім. Б. К. Руднева. 18 квіт. 2018. URL: <http://artmuseum.lebedyn.org/2018/04/18/borys-rudnyev-zhyttya-prysvyachene-muzeu/> (дата звернення: 10.11.2020).
21. Редин Е. К. О значении фотографических снимков с предметов древности // Труды XIII Археологического съезда в Екатеринославе, 1905 г. / под ред. гр. Уваровой. Москва, 1908. Т. 2. С. 223, разд. паг.
22. Руднев Борис Кузьмич // Алфавитный список студентов Харьковского технологического института Императора Александра III на 1909–1910 учебный год. Харьков, 1909. С. 71, 115.
23. Руднев Б. К. Дневник оккупации : г. Лебедин Сумской области. Харьков : Харьков. частный музей гор. усадьбы, 2006. 72 с. См. также: Руднев Б. К. Дневник оккупации города Лебедина. URL: <http://www.otkudarodom.ua/ru/dnevnik-okkupacii-goroda-lebedina-boris-kuzmich-rudnev> (дата обращения: 10.11.2020); Щоденник Руднева // Лебединський міський художній музей ім. Б. К. Руднева. URL: <http://artmuseum.lebedyn.org/category/shhodennyk-rudnyeva/> (дата звернення: 10.11.2020).
24. Руднев Борис Кузьмич (1879–1944) // Студенты и выпускники ХТИ / Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т», Наук.-техн. б-ка. URL: <http://library.kpi.kharkov.ua/uk/graduate/%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%B2-%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81-%D0%BA%D1%83%D0%B7%D1%8C%D0%BC%D0%B8%D1%87> (дата звернення: 28.03.2021).

25. Борис Руднев: юные годы. Ч. 1–3 // Лебединський міський художній музей ім. Б. К. Руднева. URL: <http://artmuseum.lebedyn.org/category/borys-rudnyev-yuni-roky-1909/> (дата обращения: 15.09.2020).
26. Руднев Борис Кузьмич // Сумщина в іменах : енцикл. довід. / Сум. держ. ун-т. Суми, 2003. С. 383.
27. Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр. : моногр. вид., ст., рец., дод., таранушенкознав. студії, іл., довід. матеріали. Харків : Видавець Савчук О. О., 2011. 690 с. : фотоіл., табл., іл.
28. Ткаченко Б. І. Погром : док. нарис. Суми : Мрія-1, 2010. 372 с. : іл. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000272 (дата звернення: 17.11.2020).
29. Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда. Т. 1 / под ред. Е. К. Редина. Харків : Тип. М. Ф. Зильберберга, 1902. 549 с. : ил.
30. Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопр. музеологии. 2016. № 1 (13). С. 69–77.
31. Філіппенко Р. І., Куделко С. М. Є. К. Рєдін – професор Харківського університету : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 228 с.
32. Харьков : ретроальбом / сост. А. Ф. Парамонов. Харьков : Библекс, 2008. 80 с., фотоіл.
33. Харьковский политехнический институт, 1885–1985: история развития. Харьков : Вища шк., изд-во при Харьков. гос. ун-те, 1985. 224 с.
34. Харьковский технологический институт Императора Александра III. Харьков : Паровая тип. и литогр. «М. Зильберберг и сыновья», 1901. 47 с.
35. Церковно-археологический музей // Православная энциклопедия Харьковщины / [сост., отв. ред. А. Д. Каплин]. Харьков, 2009. С. 529–531.
36. Шиян О. М. Лебединський міський художній музей імені Б. К. Руднева : іст. нарис // Сумщина від давнини до сьогодення: проблеми ідентичності, ментальності, самосвідомості : матеріали обл. круглого столу з нагоди відзначення 80-річчя створення Сум. обл. (м. Суми, 30 січ. 2019 р.). Суми, 2019. С. 208–212.